

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ЄМЧУРА НАТАЛІЯ РОМАНІВНА

УДК 811.162.3'276.6:3'373.43''19/20''

**НЕОЛОГІЗАЦІЯ ЧЕСЬКОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ**

Спеціальність 10.02.03 – слов'янські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

ЛЬВІВ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі слов'янської філології Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
ЛОБУР Надія Володимирівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри слов'янської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
КОЛЕСНИК Валентина Олександрівна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри болгарської філології

кандидат філологічних наук, професор
ПАЛАМАРЧУК Ольга Леонідівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри слов'янської філології

Захист відбудеться 22 грудня 2015 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий 20 листопада 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

У. Б. Добосевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Серед основних процесів, які зумовлюють розвиток чеської лексики кінця ХХ – початку ХХІ століть, важливе місце належить неологізації, що виявляється в появі нових слів, словосполук, нових значень, актуалізації та функціональній переоцінці лексичних одиниць, які вже давно існують у мові. Окремі аспекти оновлення чеського лексикону розглянуто в працях Й. Філіпца, З. Сохової, Р. Брабцової, А. Рангелової, Н. Савицького, Ї. Газди, О. Мартінцової, Ї. Мравінацовой, Л. Яновця, П. Міттера, Е. Лотка та ін. Активні лексико-семантичні процеси та зміни в чеській мові були предметом вивчення українських лінгвістів Л. І. Даниленко, О. О. Мороз, Б. М. Ажнюка, О. О. Вашенко, В. Є. Федонюк. Незважаючи на високий рівень зацікавлення мовознавців проблемами збагачення словникового складу чеської мови, зокрема лексико-семантичними інноваціями, в сучасній українській богемістиці не вистачає праць, які б з'ясовували неологізаційні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століть в чеській суспільно-політичній лексиці.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю доглибного розгляду неологізації чеської суспільно-політичної лексики з метою визначення семантичних, словотвірних та функціонально-прагматичних особливостей суспільно-політичних неологізмів. З огляду на те, що саме лексика на позначення суспільно-політичних понять є найактивнішою складовою частиною чеського словника, що синхронно реагує на трансформації в суспільстві, дослідження дасть змогу відобразити динаміку розвитку чеської лексики на межі ХХ–ХХІ століть загалом та виокремити найважливіші тенденції в цьому процесі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах науково-дослідної теми кафедри слов'янської філології Львівського національного університету імені Івана Франка «Актуальні проблеми сучасної славістики в парадигмі гуманітарних наук» (номер д/р 0115U003728). Тему дисертації затверджено на засіданні бюро Наукової ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» НАН України (протокол № 4 від 15 жовтня 2013 р.).

Метою дисертаційної роботи є дослідження процесу неологізації суспільно-політичної лексики в чеській мові кінця ХХ – початку ХХІ століть та аналіз структурно-семантичних, функціональних та прагматичних особливостей неологізмів суспільно-політичної сфери.

Мета роботи передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) визначити типологію неологізаційних процесів на основі різних трактувань поняття «неологізм»;
- 2) окреслити основні підходи до визначення лінгвістичного статусу неологізму та встановити критерії зарахування лексичних одиниць до цієї категорії;

- 3) дослідити вплив екстралінгвальних чинників на інноваційні процеси в суспільно-політичній лексиці сучасної чеської мови;
- 4) визначити склад та тематичні межі нової суспільно-політичної лексики;
- 5) розглянути процес збагачення лексики словотвірними інноваціями та визначити основні способи творення суспільно-політичних неологізмів;
- 6) проаналізувати найпродуктивніші типи трансформацій у семантичній структурі чеської суспільно-політичної лексики;
- 7) визначити особливості функціонування суспільно-політичних неологізмів у мові чеських мас-медій;
- 8) з'ясувати основні причини функціональної переоцінки лексичних одиниць, виявити процеси актуалізації та конотативної переорієнтації суспільно-політичної лексики;
- 9) простежити процес засвоєння, особливості функціонування та здійснити кількісний аналіз вживання нової суспільно-політичної лексики в чеській мові на матеріалі національного корпусу текстів.

Об'єктом дослідження є неологізація як лінгвістичне явище, тісно пов'язане зі змінами в державно-політичному та культурному житті суспільства, з процесами демократизації, а також з новим трактуванням багатьох суспільно-політичних реалій.

Предметом дослідження є чеські неологізми, до яких зараховуємо нові лексичні одиниці, нові значення, відроджену лексику, оказіональні утворення і потенційні слова, запозичені слова та вислови з суспільно-політичної сфери, які з'явилися, розширили чи змінили сферу свого функціонування або конотативне забарвлення в 1989-2014 рр.

Джерельною базою дисертації став корпус лексико-семантичних інновацій суспільно-політичної сфери, який налічує 1931 одиницю. Добір нового фактичного матеріалу здійснено зі словників нових слів «Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1» та «Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2», а також із текстів чеських засобів масової інформації 1989-2014 років, зокрема з періодичних видань («Lidové noviny», «Mladá fronta Dnes», «Hospodářské noviny», «Právo», «Reflex», «Respekt», «Parlamentní listy», «Blesk», «Týden») та електронних ресурсів (інформаційних сайтів і порталів, інтернет-видань). Частково використано матеріал з електронної бази даних лексико-семантичних інновацій Neomat та письмових текстів Чеського національного корпусу.

Методологія дослідження ґрунтується на підході до мови як явища, для якого характерними є певні закономірності структурної організації та яке перебуває в постійному розвитку. Тому, досліджуючи мовні одиниці, беручи до уваги їхній зв'язок з реаліями навколишньої дійсності й враховуючи особливості функціонування в різних контекстах, використовуємо передусім *структурний і комунікативно-прагматичний підходи*. *Методикою компонентного аналізу* послуговуємося для вивчення семантичної структури нових лексичних одиниць, зібраних *методом суцільної вибірки*, для зіставлення значення слів у

лексикографічних працях різних років та дослідження семантичних змін актуалізованих лексем. Для аналізу словотвірної структури суспільно-політичних новотворів частково використано *методику безпосередніх складників*. *Комунікативно-прагматичний підхід* застосовуємо, досліджуючи прагматичний аспект лексичних одиниць та розкриваючи комунікативні потреби мовця. *Метод контекстуально-семантичного аналізу* дав змогу визначити через певне текстове оточення значення новотворів, інноваційні смисли та експресивне забарвлення лексем суспільно-політичної сфери. У роботі використано також *описовий метод* для аналізу, класифікації та систематизації чеських суспільно-політичних неологізмів, опису їхніх структурно-семантичних та функціональних особливостей; *метод порівняння* – для визначення найпродуктивніших способів творення аналізованих одиниць, зіставлення значень суспільно-політичних найменувань у лексикографічних працях різних періодів; елементи *кількісного аналізу* – для дослідження активності вживання неологізмів у мовній діяльності представників чеської етнокультурної спільноти.

Наукова новизна. У праці вперше в українській богемістиці відтворено динамічні процеси в суспільно-політичній лексиці чеської мови кінця ХХ – початку ХХІ століть; визначено найпродуктивніші способи творення суспільно-політичних неолексем та основні типи семантичних трансформацій; простежено функціонування неолексем, зафіксованих у словнику «*Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1*», у текстах Чеського національного корпусу та здійснено кількісний аналіз їхнього вживання; проаналізовано творення і функціонування нових найменувань, які є результатом мовотворчості відомих чеських політичних діячів. Поглиблено концепцію типології неологізаційних процесів, удосконалено підхід до розуміння основних причин та способів оновлення лексики суспільно-політичної сфери. Набули подальшого розвитку методологічні засади вивчення новотворів та методи їхнього дослідження.

Теоретичне значення роботи передусім у лінгвістичному осмисленні явища неологізації суспільно-політичної лексики сучасної чеської мови. Отримані результати сприяють поглибленому розумінню основних причин, шляхів і способів оновлення суспільно-політичної лексики та змін у лексико-семантичній системі чеської мови загалом. Важливими для сучасної лексикології, зокрема неології, є подана типологія неологізаційних процесів та узагальнення підходів до визначення поняття «неологізм».

Практичне значення дисертації: зібраний фактичний матеріал, теоретичні узагальнення та отримані результати можуть бути використані в науково-дослідній сфері – як база для подальших досліджень та аналізу динаміки лексичної системи сучасної чеської мови, у навчальному процесі – у викладанні курсів лексикології чеської мови, культури мовлення, актуальних проблем чеського мовознавства. Корпус суспільно-політичної лексики може бути використаний у лексикографічній практиці під час укладання словників мовних інновацій.

Апробація результатів дослідження. Головні теоретичні положення роботи та практичні результати апробовано на науково-методичних семінарах та щорічних звітних конференціях кафедри слов'янської філології Львівського національного університету імені Івана Франка (2011, 2013–2015), а також на таких міжнародних та всеукраїнських конференціях, колоквиумах: Міжнародний славістичний колоквиум (Львів, 2010; 2013; 2015), ІХ Всеукраїнська наукова конференція молодих філологів «VIVAT ACADEMIA» (Львів, 2011), Міжнародна аспірантська наукова конференція «Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura» (Вроцлав, Польща, 2011; 2012), Міжнародна наукова конференція «Мова як світ світів: граматики і поетика текстових структур» (Київ, 2012), ХІІІ Міжнародна зустріч молодих лінгвістів «Od slova k modelu jazyka» (Оломоуц, Чеська Республіка, 2012), Міжнародна наукова конференція до 170-річчя кафедри слов'янської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 2012), VI Міжнародна наукова конференція «Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах» (Дніпропетровськ, 2013).

Особистий внесок здобувача. Для дослідження автор відібрала найновіші джерела (корпуси, електронні бази даних, лексикографічні праці, друковані та електронні засоби масової інформації), вибрала та систематизувала лексико-семантичні інновації суспільно-політичної сфери. Значну частину суспільно-політичних неологізмів було проілюстровано цитатами з мас-медійних текстів та подано контексти вживання нових лексем та значень. Результати дослідження одержані самостійно.

Публікації. Основні положення дисертації викладені в 6 наукових статтях автора, з них 4 надруковано у фахових українських виданнях, 2 – у закордонних виданнях.

Структура дисертації. Кандидатська дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (323 позиції) та додатків. Повний обсяг роботи – 204 сторінки, із них 169 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та основні завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано джерельну базу і звернено увагу на методи дослідження, розкрито наукову новизну роботи, окреслено її теоретичне та практичне значення, подано відомості про особистий внесок здобувача, інформацію про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні аспекти дослідження неологізмів у слов'янському мовознавстві**» описано основні підходи до вивчення лексико-семантичних інновацій, подано історію та з'ясовано сучасний стан дослідження неологізмів у сучасному чеському мовознавстві, простежено розвиток чеської неографії як окремої галузі лексикографії, схарактеризовано способи лексикографічної фіксації нових лексичних одиниць та значень, з'ясовано

типологію неологізаційних процесів, а також теоретичні засади визначення неологізмів. Значну увагу зосереджено на виробленні методологічних засад дослідження інноваційної лексики.

Важливим аспектом дослідження динаміки мови є вивчення процесу поповнення та оновлення словникового складу. Предметом лінгвістичного аналізу в численних сучасних мовознавчих розвідках є неологізаційні процеси, під якими розуміємо комплекс взаємопов'язаних операцій, унаслідок яких формується нове слово, словосполука або виникає нове значення в різних комунікативних ситуаціях чи функціональних стилях. В основі процесу лежить творення, актуалізація, входження в мову або мовлення лексичних одиниць, найважливішою ознакою яких є новизна.

Дослідження неологізації словникового складу базується на різних підходах мовознавців до проблеми неологізму. Значна частина досліджень з неології ґрунтується на типології неологізаційних процесів з погляду появи нових найменувань. У нашому дослідженні використовуємо класифікацію чеського мовознавця П. Гаусера, який розрізняє словотвірні (*antielita, skoroevropan, ODS*), семантичні (*jednobarevnost, lustrace*), фразеологічні (*čistit špinavé peníze, převlékání kabátů*) неологізми та нові словосполучення (*politická turistika, registrované partnerství*). Відповідно до входження в мову лексем виділяють інноваційні процеси, в ході яких збагачення лексичного складу відбувається за рахунок номінацій, утворених на власному мовному ґрунті (*pravdoláskář, rychlostudent*), та запозичень (*chairman, ombudsman*). Чеський мовознавець А. Єдлічка характеризує два типи інноваційних процесів на основі суспільних комунікативних чинників: процеси, пов'язані з потребами номінації нових понять у певних сферах комунікації, у функціональних стилях, та процеси, мотивовані комунікативною ситуацією конкретної мови. Значна частина неологізмів належить до певного стилю, відповідно, неологізаційні процеси класифікують з погляду функціонально-стильового забарвлення новотворів. Враховуючи зв'язок між формою нової номінації та зовнішніми чинниками, що впливають на мовні процеси, беручи до уваги ситуацію, в якій виник новотвір, виокремлюють загальномовні та індивідуально-авторські неологізми. З огляду на узуалізацію нових найменувань, на їх належність до мови чи мовлення мовознавці виділяють узуальні та неuzuальні новотвори. У пропонованій роботі ми послуговуємося терміном «неологізм» у широкому тлумаченні, розуміючи під ним не лише загальноновживані мовні одиниці, прийняті та закріплені узусом, а й індивідуальні, оказіональні утворення, для яких характерними є новизна форми або значення.

Для сучасного стану досліджень з неології характерним є також систематичне лексикографічне опрацювання нової лексики. У чеському мовознавстві традиційну лексикографічну лінію репрезентує фіксація неологізмів у доповнених виданнях тлумачних словників та словників іншомовних слів. На сьогодні основним способом фіксації нової лексики є спеціальні словники нових слів, які не претендують на вироблення кодифікаційних правил, але відіграють

важливу роль у стабілізації мовної норми: «Co v slovnících nenajdete. Novinky v současné slovní zásobě» (1994), «Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1» (1998), «Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2» (2004), «Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů» (1999). Сучасні чеські неографи багато працюють над створенням електронних баз даних нового матеріалу Neomat, Pralex, що дозволяє швидко реагувати на зміни в лексичній системі та постійно фіксувати новотвори.

Неоднозначні погляди мовознавців стосуються центрального поняття неології – неологізму. Усі дослідники сходяться на думці, що неологізми – це лексичні одиниці, головною ознакою яких є новизна, але по-різному підходять до визначення категорії нового. У сучасній лінгвістиці загальноновизнаними є кілька основних критеріїв визначення терміна «неологізм»: *хронологічний* – до неологізмів зараховують слова, які не існували в попередній період; *стилістичний* – лексеми є новими для певного стилю, мовної норми і мають відтінок новизни; *критерій мовного простору* – новою є сфера функціонування слів; *лексикографічний* – неологізмами вважають слова, незафіксовані в словниках; *структурний* – новизна плану вираження та плану змісту в різних співвідношеннях; *денотативний* – неологізми виникають на позначення нових понять, предметів чи явищ; *психологічний* – відчуття новизни з боку носіїв мови. Враховуючи зазначені вище підходи, до неологізмів зараховуємо нові лексичні одиниці, нові значення, які виникли внаслідок певної номінативної потреби, сприймаються як нові з погляду структури, значення та функціонування і потенційно можуть увійти у сферу активного вжитку.

У другому розділі «**Семантична характеристика чеських неологізмів суспільно-політичної сфери**» розглянуто вплив зовнішніх чинників на активізацію кількісних та якісних змін у словниковому складі чеської мови, визначено обсяг поняття «суспільно-політична лексика», виділено тематичні групи суспільно-політичних неологізмів.

Динамічні процеси всередині лексичної системи спричинені комплексною дією власне мовних і позамовних чинників. Крім зовнішніх чинників, які мають глобальний характер, на оновлення лексичного складу сучасної чеської мови впливають важливі суспільно-політичні трансформації в чеському суспільстві. Основні локальні чинники мовних змін такі: 1) політична та економічна переорієнтація Чеської Республіки; 2) зміни в суспільному житті та соціальній структурі, зокрема утворення нових суспільних течій, рухів, соціальних груп тощо; 3) розширення міжнародних контактів та євроінтеграційні процеси; 4) інтенсивний вплив англійської мови; 5) прагнення замінити лексеми, які характеризують тоталітарні часи та нагадують попередній суспільний режим, а також повернути до активного вжитку лексеми, які з різних причин в період соціалістичної республіки були витіснені на периферію мовної системи.

Зміни в чеському суспільстві та події на міжнародній арені відображаються в лексико-семантичній системі чеської мови загалом та у сфері суспільно-політичної лексики зокрема. Суспільно-політична лексика, її структура, шляхи

поповнення та функціонування були предметом лінгвістичного аналізу в розвідках А. А. Бурячка, Л. П. Васильєвої, О. А. Албул, Т. Б. Крючкової, В. В. Жайворонка, І. В. Холявко, О. О. Мороз, С. С. Лук'яненка, Л. Л. Михайленко, А. В. Янкова та ін. У пропонованому дослідженні суспільно-політичну лексику розглядаємо як відкриту систему, до складу якої входять назви понять з державно-політичного, суспільного життя Чеської Республіки та міжнародної спільноти, найменування з адміністративної, частково юридичної та економічної сфер.

Досліджувана лексика поповнюється власне новотворами, які з'явилися відповідно до словотвірних моделей (*odista, prohavlůvský, senátorovat, protievropsky*), неосемантизмами (*tunelování, levopravý, zamodřit*) або запозиченнями з інших мов (*antisummit, Euroland, underclass*). Виявом динамічного розвитку суспільно-політичної лексики є відродження номінативних одиниць, які актуалізувалися у вживанні (*hejtman, lustrace, kancléř*), та зміна конотативного значення (*bolševik, komunista, disident, chartista*). Динаміка словникового складу чеської мови виявляється також у поповненні сучасного лексикону номінативними одиницями, які належать до нелітературних утворень, соціальних діалектів (*eurák, topka, drogař*).

У межах нового суспільно-політичного словника виділяємо 9 груп, неоднорідних за кількісними та якісними характеристиками, за стилістичними особливостями, інтенсивністю функціонування найменувань у сучасній чеській мові: 1) назви політичних та громадських об'єднань (*Strana práv občanů (SPO), óděeska/odéeska, Bobohnutí, kalouskostrana, veverka, Jihočeští tatkové*); 2) назви суб'єктів політики за їхньою належністю до політичних об'єднань та політичними переконаннями (*babišovec, zemanista, věčkař, modroptáčník, aliančník, natoskeptik, lisabonista, obamovec*); 3) назви зі сфери державної влади та місцевого самоврядування (*Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR), hejtmanství, šéfposlanec, megakampaň, dovolba, velkokoaliční*); 4) назви політичних та ідеологічних напрямів, учень, доктрин, процесів (*atlantismus, eurofederalismus, celoevropanství, havlismus, antibušovství, lobbování, wulffování*); 5) номінації, пов'язані зі світовими інтеграційними процесами (*natoizace, arabizace, euroeuforie, euroignorantství, euroaktivista, eurohujer, protiglobalista*); 6) слова та словосполуки, що виникли у зв'язку з утворенням міжнародних організацій та об'єднань (*G8, Visegrádská skupina (V4), europoslanec, eurokomisařka, euroval, Praděd, Východní partnerství*); 7) назви деяких груп суспільства та їхніх представників (*alternatives, nelegál, yuppie, japík, zlaťák, Hnědočech*); 8) номінації, пов'язані з міжнародними та регіональними конфліктами, національною боротьбою і світовою безпекою (*mírotvůrce, arabské jaro, euromajdan, ekoterorista, antiradarovec, protiraketový deštník*); 9) номінації, пов'язані з іншими важливими реаліями сучасного суспільства (*protikorupčník, mafianizace, kyberzločin, narkoterorista, ekofeministka, femalismus, monoetnicita, pozitivní diskriminace*).

Третій розділ «**Основні способи творення чеських суспільно-політичних неологізмів**» присвячений дослідженню словотвірних процесів як найпродуктивнішого способу поповнення нової чеської лексики суспільно-політичної сфери, а також аналізу основних типів трансформацій у семантичній структурі лексем.

Одним із найважливіших способів продукування номінативних одиниць на позначення нових процесів, явищ та понять суспільно-політичного характеру в чеській мові останнього десятиріччя ХХ – початку ХХІ століть є словотворення (72 % новотворів на нашому практичному матеріалі).

Упродовж досліджуваного періоду найбільшу групу нових суспільно-політичних лексем формують субстантивні новотвори.

Високу продуктивність у процесі неологізації іменників має суфіксальний спосіб. Кількісно великий корпус нових слів репрезентований іменниками на позначення осіб, що, на думку О. А. Земської, можна пояснити антропоцентричним характером словотворення. У творенні цих дериватів істотну активність виявляють суфікси **-ovec**, **-ista**, **-ák**, **-ář/-ař** (*topolánkovec*, *euromajdanovec*, *impulsista*, *lobbista*, *grínpisák*, *underground'ák*, *civilkář*, *topkař*). Спостереження над спільнокореновими похідними з тотожним значенням дають підстави виокремити двочленні (*paroubkovec* – *paroubkista*), тричленні (*zemanovec* – *zemanista* – *zemanoid*) та чотиричленні (*topák* – *topista* – *topkař* – *topik*) групи неолексем. Нові номінації на позначення осіб жіночого роду утворюються за допомогою суфікс **-ka** (*ambasadorka*, *ekologistka*, *primátorka*), менш продуктивним є формант **-ně** (*speakryně*, *zemanovkyně*).

Неологізація суспільно-політичної лексики відбувається шляхом появи інноваційних абстрактних найменувань зі значенням дії, ознаки чи стану. Значна кількість номінацій, що виражають значення опредметненої дії або процесу, твориться за допомогою запозиченого суфікса **-izace** (*eurizace*, *extremizace*, *medializace*), менш продуктивним є запозичений формант **-ace** (*kotace*, *probace*) та питомий суфікс **-ní** (*klausování*, *ombudsmanování*). Зберігають продуктивність у творенні дериватів словотвірні типи з суфіксом **-ost**, який додається до основ простих (*ekologičnost*, *pravicovost*) та складних (*veřejnoprávnost*, *multimediálnost*) прикметників, та з суфіксом **-ismus** (*monetarismus*, *saddámismus*).

Зібраний фактичний матеріал засвідчує численний корпус іменникових інновацій, утворених шляхом префіксації. Істотну активність у творенні суспільно-політичних неологізмів виявляють інтернаціональні префікси **anti-**, **post-**, **de-**, **vice-**, **re-**, **ex-**, **neo-**, **ultra-** (*antiamerikanizace*, *postideologie*, *defeminizace*, *vicestarosta*, *reevropeizace*, *exkoalice*, *neokonzervativec*, *ultraislamista*). Серед питомих формантів упродовж досліджуваного часового зрізу найбільш словотворчо активним виступає префікс **ne-** (*neobčanství*, *neklausovec*), менш продуктивними є **nad-**, **místo-**, **proti-** (*nadstát*, *místostarostka*, *protievropan*).

Одним із найпродуктивніших способів творення нових субстантивів суспільно-політичної сфери є складання. До композитів належать як інновації, які утворилися в результаті складання двох питомих або давно засвоєних у чеській

мові твірних основ (*čechoběžník, velkozločin, rychlosoudce*), так і лексеми, утворені за допомогою препозитивних та постпозитивних основ іншомовного походження, наприклад, *bio-, eko-, kyber-, narko-, -filie, -fobie, -manie, -gate* (*biopirátství, ekopolitika, kyberkriminalita, narkorežim, úradofilie, globofobie, havlomanie, Nečasgate*). Здійснений аналіз суспільно-політичних неологізмів виявив активне творення за допомогою компонента *euro-*, який має кілька значень: 1) європейський (*eurocentrismus*); 2) що стосується ЄС (*eurobyrokracie, eurokriticismus*); 3) що стосується євро як валюти держав ЄС (*eurobankovka, euroeuforie*); 4) якісний, зроблений за європейськими стандартами, сучасний, комфортний (*europplastik, eurovlak*). Деякі новоутворені складні слова мають експресивне, часто негативне чи іронічне, забарвлення, спричинене стилістичною маркованістю компонентів (*také/takypolitik, rádobypodnikatel*).

Інтенсивне поповнення суспільно-політичної лексики в сучасній чеській мові відбувається шляхом появи абревіатур, запозичених або утворених на базі питомого мовного матеріалу (*EU, EBRD, SFDI, ODS*).

Друга за чисельністю група новотворів аналізованої тематичної сфери репрезентована новими прикметниками. Більшість ад'єктивних дериватів утворена суфіксальним способом від запозичених іменникових основ за допомогою продуктивних суфіксів: *-ový, -ný, -ní, ský/-cký* (*punkový, lobbovaný, europeizační, houmlesacký*) тощо. Суспільно-політична лексика збагачується новими прикметниками з препозитивними формантами *anti-, proti-, pro-, super-* (*antiglobalistický, protilisabonský, prohavlůvský, superzelený*). Складні прикметникові новотвори формують меншу з обсягом групу, ніж іменники-композиції (*velkorozpočtový, celounijní, širokokoaliční*).

Неологізація чеської суспільно-політичної лексики значно меншою мірою репрезентована дієслівними та прислівниковими новотворами. Поширеним є творення нових дієслів від іншомовних іменникових основ та власних назв за допомогою суфікса *-ovat* (*lobbovat, embargovat, babiřovat, natoizovat*). Характерним явищем дієслівного словотвору є використання питомих та іншомовних префіксів, особливу активність з яких виявляють *de-, od-, re-* (*dekriminalizovat, odklausovat, refinancovat*). Серед нових прислівників переважають одиниці, які утворюються на основі відіменникових прикметників за допомогою суфіксів *-cky, -sky, -e/ě* (*bezdomovecky, punkersky, koaličně*).

Суспільно-політична лексика активно поповнюється за рахунок відонімних утворень, корпус яких становить близько 15 % зібраних суспільно-політичних неологізмів (21 % словотвірних інновацій). Мотивувальною базою для найбільшої кількості новотворів є прізвища відомих чеських політиків та назви політичних партій: *zemanokracie, Langergate, kalouskiáda, havlofilie, rathland, unionista*.

Особливим виявом динаміки лексико-семантичної системи чеської мови 90-х років ХХ – початку ХХІ століть є неосемантичні процеси, результатом яких є якісні перетворення мовного корпусу. До головних неосемантичних процесів, слідом за чеською дослідницею А. Рангеловою, зараховуємо перенесення

значення (метафору та метонімію) та семантичні зсуви, тобто розширення (генералізація) та звуження (конкретизація) значення слова.

Основним типом семантичних змін суспільно-політичних неологізмів є розширення значення слова, часто пов'язане з активним використанням лексичної одиниці, здатністю вступати у зв'язки з іншими словами, зміною початкової термінологічної належності, приміром, лексема *revoluce* почала вживатися зі значенням «початок чогось нового, повернення до чогось з далекоглядним ефектом» та активно функціонує в різних терміносистемах (*revoluce elektronická, webová, fonografická, informační, mediální, antisexuální, gastronomická, zelená*).

Процес звуження семантичного обсягу слова пов'язаний із додаванням до узвичаєного значення уточнювальної семи. Так, лексема *kancléř* модифікувала своє первісне значення «титул високого чиновника, головним чином керівника вищої адміністрації (королівської, президентської, університетської тощо)» та до ядра чеської лексичної системи ввійшла зі значенням «керівник адміністрації президента»: «Lídrem kandidátky pro Stranu práv občanů – zemanovci (SPOZ) ve Zlínském kraji bude *kancléř* prezidenta Miloše Zemana Vratislav Mynář» (LN, 29.08.2013).

Особливо продуктивними семантичними процесами в чеській мові протягом останніх двох десятиріч є зміни в семантиці слова на основі метафори та метонімії. У процесі метафоризації відбуваються такі перенесення певних ознак чи властивостей об'єктів номінації: 1) з живої реалії на неживу (*námluvy* «попередні переговори з конкретних питань»: *turecké námluvy s EU; rozvod* «відхід особи чи установи з певного об'єднання, групи»: *koaliční rozvod*); 2) з конкретного денотата на об'єкт з абстрактним значенням (*masírování* «постійне, повторюване переконування когось у певних поглядах»: *masírování veřejného mínění; rentgenování* «технічна перевірка національних правових норм та їх відповідності нормам Європейського Союзу»); 3) на основі функціональної подібності між денотатами (*turistika – politická turistika, prazdniny – daňové prazdniny*).

Формування нових значень слова відбувається внаслідок метонімічного перенесення. Продуктивними типами метонімії є перенесення за моделями «місце – подія, яка відбулася в цьому місці» (*Euromajdan* «місце, де відбувалися масові протестні акції в Україні, які розпочалися 21 листопада 2013 року як демонстрації на підтримку євроінтеграції» → «протести прихильників євроінтеграційного вектора в зовнішній політиці України»), «дата – подія» (*listopadový* «який стосується подій Оксамитової революції в листопаді 1989 року»), «найменування місця, дії – група людей, яка з ними пов'язана» (*magistrát* «представники міської ради»), «особа – група осіб» (*bolševik* «комуністична партія»): «Pod názvem „euromajdan“ se rozumí série protestů na Ukrajině, které začaly spontánně v noci 21. listopadu 2013» (Reflex, 21.02.2014).

У четвертому розділі «**Функціонування нових суспільно-політичних лексем у сучасній чеській мові**» розглянуто особливості вживання нової суспільно-політичної лексики в мові засобів масової інформації, орієнтуючись

переважно на газетно-журнальні тексти, охарактеризовано процеси актуалізації та конотативної переорієнтації лексичних одиниць і вживання новотворів у текстах Чеського національного корпусу.

Дослідження неологізації в чеській суспільно-політичній лексиці кінця XX – початку XXI століть дає підставу стверджувати, що нові найменування аналізованої групи активно функціонують у текстах ЗМІ та в мовленнєвій практиці чехів. Через мас-медії інтенсивно поширюються модні слова та вислови, активне вживання яких спричинене наслідуванням мовлення політичної еліти та представників авторитетних політичних сил. Як модні можуть сприйматися мовцями і лексичні інновації, що є новотворами відомих державних діячів.

Про зростання ролі політики в суспільному житті Чеської Республіки свідчать словотвірні неологізми, які є результатом мовотворчості відомих політичних та громадських діячів. У новітніх мас-медійних текстах набув поширення неологізм Вацлава Гавела *nakyslíci* на позначення журналістів, публіцистів, політичних опонентів, критиків, які пишуть глузливі матеріали. Активне вживання нових найменувань спостерігаємо у виступах Вацлава Клауса (*havlismus, enviromentalismus, evropeismus, NGO-ismus, spokojování, humanrightismus, nevýhra*). Крім неолексем, у сучасній чеській мові інтенсивно функціонують одиниці, появу нових значень у семантичній структурі яких пов'язують з іменами політиків. Так, у 2009 р. нове значення слова *kmotr* увів до політичного словника Мірек Тополанек зі значенням «особа, яка має вплив на ситуацію в певному місті, регіоні країни або політичній партії та поєднує політичну діяльність з бізнесом»: «Odposlechová aféra exprimátora Béma a lobbisty Janouška se zrodila v letech, kdy tehdejší premiér Mirek Topolánek otevřeně vystoupil proti *kmotrům* v ODS» (LN, 22.03.2012).

Серед процесів, що характеризують розвиток чеської лексики кінця XX – початку XXI століть, особливе місце займає актуалізація лексичних одиниць. Цей процес пов'язаний із переходом понять адміністративної, політичної, юридичної, економічної та інших сфер із периферії до ядра суспільного життя. У зв'язку з цим відроджується та повертається до активного вжитку лексика, яка використовується для їхнього позначення. Актуалізовані лексеми характеризуються значною частотністю вживання в сучасній чеській мові, відрізняються в стилістичному плані та певним чином на семантичному рівні від їхнього тлумачення в лексикографічних працях, виданих до 1989 року.

Унаслідок процесу ревіталізації до широкого вжитку повернулися слова на позначення адміністративних та виборних посад, назви осіб за належністю до певної установи (*policista, primátor, přednosta, radní*), назви органів самоврядування (*magistrát, radnice, městský úřad*), назви установ та організацій (*kampelička, policie*), інші назви понять, пов'язаних зі змінами в житті Чехії в 90-х роках XX – на початку XXI століть (*lustrace, obec, statutární město*).

У процесі актуалізації лексики функціонально-маркованої переоцінки зазнають слова, які в лексикографічних працях потрактовані як рідковживані,

застарілі (*magistrát, starosta, zastupitelstvo*). У сучасній мовній практиці також функціонують лексеми, що разом з процесом відродження зазнали семантичних трансформацій та набули нового значення. Так, лексема *hejtman* набула інноваційної семантики «особа, вибрана керівником адміністрації краю»: «*Jihočeskému hejtmanovi Jiřímu Zimolovi (ČSSD) vadí, že krajský radní Václav Kučera (KSČM) před rokem 1989 spolupracoval s komunistickou Státní bezpečností*» (LN, 18.02.2013).

Важливо в дослідженні неологізмів простежити вживання новотворів з «моменту» їхньої появи протягом певного часового проміжку та виявити ступінь їхнього засвоєння в мові. З огляду на те, що визначити точний час появи неолексеми чи неосемеми майже неможливо, у дослідженні ми розглянули функціонування в сучасній чеській мові 462 інновацій, зафіксованих у словнику «*Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1*».

Аналіз функціонування суспільно-політичних неологізмів у текстах Чеського національного корпусу виявив, що 89 % новотворів вживаються в корпусних текстах, зокрема в сучасних мас-медіях. Це свідчить про тенденцію до активного засвоєння нового мовного матеріалу в чеській лексиці. Серед неологізмів, які позначають явища та процеси суспільно-політичного життя, 9 лексичних одиниць в текстах корпусу SYN вжито понад 100 000 разів, що становить 2 % від аналізованих лексичних інновацій (*euro, lídr, místostarosta, privatizace, radní, starosta, starostka, městský úřad, občánské sdružení*). Немає в корпусі 11 % суспільно-політичних неологізмів, зафіксованих у словнику як новий лексичний матеріал 1985–1995 років. Серед цих інновацій переважають складні okazionalní утворення та номінації з експресивно-оцінною конотацією (*postvelmocenský, přeperestrojkovat, thatcherovatý, totalitník, postplyšový*).

Проведений аналіз суспільно-політичних новотворів на основі корпусних текстів засвідчує превалювання іншомовних лексем над неологізмами, утвореними на власному мовному ґрунті. Серед досліджених неологізмів найбільшу частину становлять запозичення з англійської мови. Натомість поповнення чеської суспільно-політичної лексики запозиченнями з інших мов незначні. Чимало запозичень, зафіксованих у словнику SN 1, інтенсивно функціонує в сучасній чеській мові (*antiestablishment, Greenpeace, public relations, scout/skaut, yuppie*). Незважаючи на те, що багато англіцизмів зберігають форму іншомовної моделі, частина аналізованих неозапозичень адаптувалася в чеській мові фонетично, графічно або морфологічно. Більшість іншомовних лексем, насамперед на етапі входження в чеську мову, мають дублетні форми існування мовної одиниці.

ВИСНОВКИ

1. Лексична система чеської мови кінця ХХ – початку ХХІ століть зазнала істотних змін, які пов'язані з активною дією інноваційних процесів та

віддзеркалюють суспільно-політичні, економічні та культурні трансформації як у самій Чеській Республіці, так і на міжнародній арені.

Одним із основних процесів, який зумовлює динаміку словникового складу сучасної чеської мови, є неологізація. Під неологізацією розуміємо процес оновлення лексико-семантичної системи, унаслідок якого виникають нові за формою або значенням мовні одиниці. Результатом неологізаційних процесів є творення, актуалізація, функціональна переоцінка лексем, входження в широку мовну практику та літературну мову слів та словосполук, релевантною ознакою яких є новизна. Дослідження різних підходів мовознавців до поняття «неологізм» показало, що нові найменування класифікують відповідно до способу творення, функціонально-стильового забарвлення, беруть до уваги суспільно-комунікативні чинники, аналізують з погляду сфери функціонування та зв'язку із зовнішніми чинниками мовних процесів.

2. У сучасній лінгвістиці загальноновизнаними є кілька основних критеріїв визначення терміна «неологізм»: хронологічний, стилістичний, критерій мовного простору, лексикографічний, структурний, денотативний, психологічний. З огляду на форму, спосіб творення та сферу вживання результатів реалізації мовної потенції до неологізмів зараховуємо нові лексичні одиниці, нові значення, відроджену лексику, okazіональні утворення та потенційні слова, запозичені слова та вислови, які з'явилися, розширили чи змінили сферу свого функціонування або конотативне забарвлення упродовж 90-х років ХХ – на початку ХХІ століть.

3. Особливо інтенсивно процес неологізації виявляється в лексиці, яка вербалізує суспільно-політичні поняття в державному і громадському житті чеського соціуму. У дисертації до суспільно-політичної лексики зараховуємо найменування, які позначають поняття з державно-політичного, суспільного життя Чеської Республіки та міжнародної спільноти, номінації з адміністративної, частково юридичної та економічної сфер.

Дослідження засвідчило, що чеська суспільно-політична лексика кінця ХХ – початку ХХІ століть оперативно реагує на зміни, спричинені новими умовами та потребами сучасного суспільства. Динаміка мовних змін пов'язана не тільки з чинниками, які мають глобальний характер, а й зі специфічними для чеського соціуму. Вплив позамовних чинників позначився на поповненні суспільно-політичної лексики неологізмами, які виникли для найменування та перейменування понять державно-політичного життя Чеської Республіки, понять міжнародної політики та соціальних реалій, важливих для сучасного суспільства. У процесі аналізу суспільно-політичних неологізмів виокремлено 9 тематичних груп, які активно збагачуються та оновлюються. Дослідження дає право стверджувати, що склад названих тематичних груп різниться не лише зв'язком з різними реаліями позамовної дійсності, але й кількісними та якісними характеристиками, стилістичними особливостями, інтенсивністю функціонування в сучасній чеській мовній практиці.

4. Як засвідчив аналіз нового мовного матеріалу, що став джерельною базою дослідження, головна роль у неологізації чеської суспільно-політичної лексики кінця XX – початку XXI століть належить словотворенню. Дослідження показало, що утворення неологізмів відбувається на основі продуктивних словотвірних типів за допомогою питомих та запозичених дериваційних засобів. Інтенсивність словотвірних процесів виявляється не лише у формуванні нових номінативних одиниць, але й у появі великих за обсягом словотвірних гнізд, а також словотвірних варіантів.

Серед тенденцій, які характеризують сучасне творення слів із суспільно-політичною семантикою, виокремлюємо:

1) використання в ролі мотивувальної бази для нових лексичних одиниць слів, для яких характерною є новизна форми: *odéesák* → *odéesácký*, *eurokomisař* → *eurokomisařka*;

2) активне творення на основі власних назв, переважно прізвищ політичних та громадських діячів: *sobotkovec*, *klausovství*, *havlismus*;

3) активізацію словотворення на основі абревіатур, зокрема утворених на базі питомого мовного матеріалу: *topka*, *věčkař*, *odista*, *empík*;

4) інтенсивне творення дериватів жіночого роду від назв осіб чоловічого роду: *ambasadorka*, *havlovka*, *hejtmanice*, *zemanovkyně*;

5) формування великого корпусу дериватів за допомогою продуктивних інтернаціональних словотвірних компонентів (*euro-*, *anti-*, *post-*, *narko-*, *-izace*, *-átor*, *-ismus* тощо).

Дослідження чеських суспільно-політичних неологізмів показало, що серед неолексем найбільшу групу становлять іменникові новотвори (69 %). Інтенсивність творення субстантивів зумовлена основною функцією неологізмів – номінативною. Виявлено, що в процесі неологічної номінації високу номінативну активність має морфологічний спосіб творення, зокрема суфіксація. Найбільше інновацій-іменників утворено за допомогою суфіксів *-ista*, *-ovec*, *-ář/-ař*, *-ka*, *-izace*, *-ství*, *-ost*, *-ismus* (*impulsista*, *nečasovec*, *civilkář*, *azylantka*, *mafianizace*, *talibánství*, *sametovost*, *monetarismus*). Нові субстантиви поповнюють семантичні групи номінацій на позначення осіб, суспільних та громадських течій, ідеологічних, економічних і культурних напрямів, систем поглядів, явищ і процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві.

Значно меншу за обсягом групу суспільно-політичних неологізмів (19 %) становлять іменники, утворені шляхом префіксації. У творенні нових лексем помітною є продуктивність інтернаціональних префіксів та префіксоїдів *anti-*, *ex-*, *de-*, *post-*, *neo-*, *super-*, *mini-* (*antiglobalizátor*, *exministryně*, *defeminizace*, *postdemokracie*, *nekoalice*, *superfeministka*, *miniambasáda*) та чеських морфем *ne-*, *proti-* (*nesenátor*, *protiagrese*).

Продуктивним способом творення нових субстантивів суспільно-політичної сфери є складання (понад 40 % усіх іменникових новотворів). Серед композитів репрезентовані інновації, які виникли в результаті складання двох питомих або

давно засвоєних у чеській мові твірних основ (*velkostrana, starokomunista, rychlostudent, pravdoláskar*). Аналіз показав, що більш активно творяться іменники, у яких іншомовна основа додається до питомого слова. Особливо високу продуктивність у творенні композитів виявляють препозитивні компоненти *bio-, eko-, kyber-, narko-* (*bioterroristka, ekofeminista, kyberfeministka, narkobyznys*) та постпозитивні основи *-gate, -filie* (*grossgate, eurofilie*). Найбільша частина складних суспільно-політичних неологізмів у чеській мові утворена за допомогою компонента *euro-* (15 % іменникових новотворів). Фактичний матеріал засвідчив, що для цього словотворчого компонента характерна широка полісемія (*eurocentrismus, euroústava, eurobankovka*). Показовою у неологізації суспільно-політичної лексики є поява великої кількості абревіатур, запозичених або сформованих на основі питомого мовного матеріалу (*ICC, EEA, ČH NJ, VV*).

Наслідком інноваційних процесів у сучасній чеській мові є творення ад'єктивних дериватів (22 % від корпусу новотворів). Серед них високу функціональну активність в текстах чеських мас-медій мають прикметники з суфіксами *-ský/cký, -ní* (*havlovský, houmlésacký, lustrační*) та композити, утворені за допомогою продуктивних словотворчих компонентів або на базі підрядних словосполучень (*mnohoetnický, velkokoaliční, občanskodemokratický*). У прикметниковому словотворі активним способом є префіксація. У творенні нових прикметників використовуються частіше запозичені, рідше питомі префікси *anti-, post-, po-, pro-* (*antikoaliční, postsarajevský, posametový, probruselský*).

3-поміж новотворів інших лексико-граматичних класів суспільно-політичні неологізми репрезентовані також дієсловами (близько 6 %) та прислівниками (3 %). У процесі творення дієслівних інновацій, мотивованих іменниками, основна роль відводиться суфіксації (*kriminalizovat, velvyslancovat, paroubkařit*). У дієслівному словотворенні спостерігаємо активність іншомовних (*de-, re-*) та питомих (*z-, vy-*) префіксів (*depolitizovat, refinancovat, zlobbovat, vytunelovat*). Нові прислівники мотивуються головно відіменниковими прикметниками (*klausovitě, genderově, natovsky, eurocentricky*).

5. Дослідження нової чеської суспільно-політичної лексики кінця ХХ – початку ХХІ століть засвідчило, що важливим виявом її неологізації є якісні перетворення словникового складу. Семантичні неологізми трактуємо як результати вторинної номінації, для яких характерним є не лише новизна значення, але і його розширення або звуження.

Аналіз зібраного фактичного матеріалу показав, що в словах аналізованої лексико-семантичної підсистеми особливо активно відбувається розширення семантичного обсягу. Процеси розширення значення слів найпродуктивніше відбуваються внаслідок метафоричного та метонімічного перенесення на основі подібності або суміжності предметів. Домінантною в процесі семантичної неологізації суспільно-політичної лексики останнього десятиліття ХХ – початку ХХІ століть є метафоризація. Досліджений матеріал засвідчив, що активними метафоричними моделями творення аналізованих неосемантизмів є перенесення

ознак, властивостей з живої реалії на неживу (*zásnuby, rozvod*), з конкретного денотата на об'єкт з абстрактним значенням (*masáž, imploze*), на основі функціональної подібності між денотатами (*deštník, turistika*). Метонімічне переосмислення найчастіше відбувається за моделями місце – подія (*Euromajdan, Sarajevo*) та дата – подія (*11. září, listopadový*). У процесі дослідження виявлено, що найбільшу групу семантичних неологізмів становлять іменники (80 %), значно менший за обсягом корпус прикметників (12 %) та дієслів (8 %), які змінюють семантичну сполучуваність, розширюють свою валентність та мають здатність вживатися навіть в дещо незвичних контекстах.

6. Важливу роль у неологізації чеської суспільно-політичної лексики кінця ХХ – початку ХХІ століть та словникового складу чеської мови загалом відіграють засоби масової інформації, які виступають активними учасниками суспільного життя, та мовна мода. У дослідженні модні слова суспільно-політичної сфери трактуємо як номінації, інтенсивне вживання яких спричинене наслідуванням мовлення відомих політичних та громадських діячів. До модних слів зараховуємо лексичні одиниці, які активізувалися у своєму функціонуванні (*smysluplný, oslovit, veledůležitý*), і новотвори чеських політиків (*nakyslíci, havlismus, kremlofilie, zlojed*). Найпродуктивнішим «автором» нових слів серед чеських політиків є Вацлав Клаус, 15 новотворів якого ми зафіксували в сучасних мас-медійних текстах. Крім словотвірних неологізмів, у лінгвальній практиці чеських ЗМІ завдяки використанню їх у мовленні відомих політиків активно функціонують нові словосполучення та слова, які зазнали семантичного переосмислення (*kmotr, regionální boss, kolibřík, mazánek, odklonit peníze*).

7. Унаслідок впливу різних позамовних чинників у кінці ХХ століття до широкого вжитку повертаються слова, які тривалий час були на периферії чеської лексичної системи. Нам вдалося зафіксувати, що значна функціональна активність є характерною для відроджених лексем з галузі державного управління, економічної та адміністративної сфери, громадського життя. Головними причинами, які зумовили актуалізацію лексичних одиниць суспільно-політичної сфери, вважаємо: 1) мовну політику, яка була спрямована на повернення до офіційної термінології номінацій, витіснених на периферію мовної системи в період соціалістичної республіки (*obecní úřad ← národní výbor*); 2) «відродження» колишніх посад, установ та організацій суспільно-політичної сфери (*kancléř, starosta, kampelička, finanční úřad*). У процесі актуалізації відбувається функціональна переоцінка та розширення сфери стилістичного використання лексем, які в словниках маркувалися як рідковживані, застарілі (*magistrát, radní*). Лексичний матеріал, зібраний у процесі дослідження, дає змогу зробити висновок про те, що явище актуалізації доволі часто супроводжується семантичними змінами – розширенням або звуженням значення номінативних одиниць (*hejtman, lustrace, kancléř, městys*).

8. Одним із способів вивчення неологізації словникового складу є спостереження над функціонуванням нових лексичних одиниць, яке здебільшого

здійснено на матеріалі текстів засобів масової інформації. Аналіз суспільно-політичних неологізмів, відібраних зі словника SN 1 (462 інновації), виявив, що 89 % нових лексичних одиниць вживаються в текстах Чеського національного корпусу. Ці інновації неоднорідні за своїм семантичним і конотативним наповненням, способом творення. Значною функціональною активністю (понад 100 000 слововживань у корпусі SYN) характеризуються 9 лексичних одиниць. Більше ніж 25 % неологізмів трапляються в корпусних текстах понад 1000 разів, що, на наше переконання, вказує на можливість їхнього входження до активного пласту чеського лексикону. Не зафіксовані в корпусі SYN Чеського національного корпусу 11 % суспільно-політичних неологізмів зі словника SN 1.

Проаналізувавши суспільно-політичні новотвори, які функціонують у корпусі SYN, ми виявили, що іншомовний лексичний матеріал превалює над неологізмами, утвореними на власному мовному ґрунті. Серед іншомовних неологізмів такого характеру найбільшу групу утворюють англіцизми, адаптація яких проходить по-різному. Значна кількість запозичень фонетично, графічно або морфологічно адаптувалася в чеській мові (*euromanažer, lídr, broker, panker, reket*), частина зберігає форму мови-джерела (*gender studies, Greenpeace*). Динамічні процеси в сучасному чеському лексиконі пов'язані з явищами орфоепічної, орфографічної та словотвірної варіантності запозичених неологізмів (*holding [holdy-] – [houldy-], superkauza – supercausa, lobbing – lobbování*).

9. Аналіз неологізації чеської суспільно-політичної лексики кінця XX – початку XXI століть та суспільно-політичних неологізмів як продуктів цього процесу демонструє складність та інтенсивність розвитку сучасної чеської мови загалом. У роботі зафіксовано значний масив нового фактичного матеріалу, засвідчено зрушення, які відбуваються в лексиці суспільно-політичної сфери, та показано формування нових тенденцій у процесі неологізації чеської лексико-семантичної системи. Оскільки лексика суспільно-політичної сфери безперервно оновлюється, існує потреба в постійній фіксації нових лексичних одиниць та їх всебічному аналізі.

Перспективними вважаємо подальші дослідження динаміки парадигматичних зв'язків між лексемами суспільно-політичної сфери, виявлення нових контекстів їхнього вживання в сучасній чеській мові, зіставне вивчення лексико-семантичних інновацій у порівняльному плані на матеріалі слов'янських мов, зокрема чеської та української, а також лексикографічну роботу, зокрема створення словника чеських суспільно-політичних неологізмів.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Ємчура Н. Р. Теоретичні засади визначення неологізмів у сучасному слов'янському мовознавстві / Ємчура Н. Р. // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. праць. – К., 2010. – Спец. вип. – С. 33–41.

2. Ємчура Н. Вплив екстралінгвальних чинників на інноваційні процеси у сфері чеської суспільно-політичної лексики / Наталія Ємчура // Українське мовознавство. – К., 2012. – Вип. 42/1. – С. 115–121.

3. Ёмчура Н. Р. Типологія неологізаційних процесів у лексиці сучасної чеської мови / Ёмчура Н. Р. // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур пам'яті академіка Леоніда Булаховського : зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 19. – С. 44–52.

4. Ёмчура Н. Р. Метафоризація та метонімізація як способи творення чеських суспільно-політичних неологізмів / Н. Р. Ёмчура // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Серія Мовознавство. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 59–65.

5. Ёмчура Н. Семантичні неологізми у чеській суспільно-політичній лексиці / Наталія Ёмчура // *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura : monografia ze studiów slawistycznych / pod red. Agnieszki Kołodziej, Magdaleny Bańki-Kowalczyk, Alicji Nowakowskiej.* – Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2013. – S. 289–294.

6. Jemčura N. K některým aspektům tvoření politických neologismů v dnešní češtině a ukrajinštině / Natalia Jemčura // *Od slova k modelu jazyka.* – Olomouc : Univ. Palackého v Olomouci, 2013. – S. 230–238.

АНОТАЦІЯ

Ёмчура Н. Р. Неологізація чеської суспільно-політичної лексики кінця ХХ – початку ХХІ століть. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.03. – слов'янські мови. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2015.

Робота присвячена дослідженню процесу неологізації суспільно-політичної лексики чеської мови 90-х років ХХ – початку ХХІ століть. Визначено типологію неологізаційних процесів, проаналізовано теоретичні засади вивчення неологізмів у сучасному мовознавстві, простежено вплив екстралінгвальних чинників на інноваційні процеси у чеській лексиці суспільно-політичної сфери, зокрема на поповнення її тематичних груп новими найменуваннями в контексті державно-політичних та культурних змін у чеському суспільстві та на міжнародній політичній арені. Проаналізовано основні способи творення нових суспільно-політичних лексем та трансформації в семантичній структурі слів. Розглянуто функціонально-прагматичні особливості неологізмів у мові сучасних чеських засобів масової інформації, новотвори чеських політиків, описано явище актуалізації слів, які в минулому були на периферії лексичної системи. Значну увагу в дослідженні приділено вживанню та функціонуванню суспільно-політичних новотворів у текстах Чеського національного корпусу.

Ключові слова: неологізація, суспільно-політична лексика, неологізм, способи творення, словотвірна інновація, семантичний неологізм, актуалізована лексика, функціонування в сучасній чеській мові.

АННОТАЦИЯ

Емчура Н. Р. Неологизация чешской общественно-политической лексики конца XX – начала XXI веков. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.03. – славянские языки. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2015.

Работа посвящена исследованию процесса неологизации общественно-политической лексики чешского языка 90-х годов XX – начала XXI веков. Определена типология неологизационных процессов, проанализированы теоретические основы изучения неологизмов в современном языкознании, прослежено влияние экстралингвистических факторов на инновационные процессы в чешской лексике общественно-политической сферы, в частности на пополнение ее тематических групп новыми наименованиями в контексте государственно-политических и культурных изменений в чешском обществе и на международной политической арене. Проанализированы основные способы образования новых общественно-политических лексем и трансформации в семантической структуре слов. Рассмотрены функционально-прагматические особенности неологизмов в языке современных чешских средств массовой информации, новообразования чешских политиков, описано явление актуализации слов, которые в прошлом были на периферии лексической системы. Значительное внимание в исследовании уделено употреблению и функционированию общественно-политических новообразований в текстах Чешского национального корпуса.

Ключевые слова: неологизация, общественно-политическая лексика, неологизм, способы образования, словообразовательная инновация, семантический неологизм, актуализированная лексика, функционирование в современном чешском языке.

SUMMARY

Nataliya Yemchura. Neologization of the Czech socio-political vocabulary of the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology – speciality 10.02.03. – Slavic languages. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2015.

The thesis deals with the study of the process of neologization in socio-political vocabulary in modern Czech language. The research is based on neological material from the last decade of the 20th and the beginning of the 21st century. New words and words with new meanings were collected from the dictionaries of neologisms, print and electronic media, the electronic neologic database Neomat and Czech national corpus.

In this work the enrichment of the Czech socio-political vocabulary by new lexical elements was analyzed in reference to intra- and extra-linguistic factors. The emergence

of new lexemes and new meanings in Czech is closely related to intensive political and economic transformations and significant social changes occurring in the Czech Republic after 1989.

Attention is paid to the theoretical problems of neology, mainly to the typology of neologization processes, to the various approaches to the term ‘neologism’ in modern linguistics according to chronological, stylistic, lexicographical, structural, denotative and psychological criteria. Neologisms are considered as the new lexical units, new meanings, actualized words, occasionalisms and potential words that emerged, expanded or changed their functional area or connotative meaning during the 90s of the 20th – at the beginning of the 21st century.

The lexical corpus, comprising more than 1900 Czech socio-political neologisms has been analysed on structural and functional basis. New lexical units have been classified into 9 thematic groups which are linked to new social and political concepts, processes, realities etc.

The thesis also focuses on the main ways and sources of neologization in the Czech social and political vocabulary: word-formation and semantic derivation. The results reveal that the largest group of new socio-political lexemes was coined by means of word-formation components of both international and domestic origin in anteposition and postposition. It has been noticed that the biggest part of new derivatives is represented by nominal designations (69 %). In noun word-formation the most productive are prefixes (*anti-*, *ex-*, *de-*), suffixes (*-izace*, *-izmus*, *-ista*, *-ák*, *-ka*), combining forms (*euro-*, *narko-*, *eko-*, *čecho-*, *šéf-*, *-gate*, *-kracie*). The socio-political vocabulary is enriched by adjectival designations (22 %), the largest part of which is formed by adding *anti-*, *post-*, *pro-*, *proti-*, *-ový*, *-ský/-cký*, *-ní*. The smallest groups are represented by newly coined verbs (6 %), created on the basis of loan noun stems by means of suffixation and prefixation, and new adverbials (3 %).

The dynamics of the Czech language system is also supported by modifications in the semantic structure of words. The most productive type of qualitative changes within the Czech socio-political vocabulary is broadening of the meaning, which is based on metaphor and metonymy.

The research highlights the important role of mass-media in the process of Czech socio-political lexicon neologization. Media discourse demonstrates the pragmatic potential of the neologisms through the modifications of their semantic structure in the new context. Moreover, lexical innovations as the result of word-formation of the Czech politicians were studied. Lexical units which were “renewed” in their use and meaning were also examined in the thesis.

The dissertation also focuses on the analysis of new designations on the material of the Czech national corpus. It determines that 89 % of socio-political innovations taken from the dictionary of neologisms occur in corpus texts.

Key words: neologization, socio-political vocabulary, neologism, methods of word-formation, word-formation innovation, semantic neologism, actualized vocabulary, functioning in the modern Czech language.